

УДК 340.1

Чернега Андрій Петрович –

кандидат юридичних наук

доцент кафедри правознавства Інституту суспільства
Київського університету імені Бориса Грінченка

Andrii P. Chernega –

candidate of juridical sciences,

assistant professor at the department of

jurisprudence of Institute of society,

Borys Grinchenko Kyiv University

(18/2, Bulvarno-Kudryavskaya Str., Kyiv)

Законні інтереси як правова категорія

Статтю присвячено теоретичному аналізу законних інтересів у юридичній науковій літературі. Розглядаються різні підходи до розуміння законних інтересів. З'ясовано правову природу законних інтересів, специфічні ознаки та виокремлено їх в самостійне соціально-правове явище.

Ключові слова: інтерес, законні інтереси, суб'єктивне право, законні інтереси особи, правова категорія.

Статья посвящена теоретическому анализу законных интересов в юридической научной литературе. Рассматриваются разные подходы к пониманию законных интересов. Определена правовая природа и специфические признаки законных интересов, на основании которых, данная категория, рассматривается как самостоятельное социально-правовое явление.

Ключевые слова: интерес, законные интересы, субъективное право, законные интересы человека, правовая категория.

A.P. Chernega Legal Interests as a Legal Category

The article deals with theoretical analysis of legal interests in scientific legal literature. Different approaches to the understanding of legal interests have been addressed. The nature of legal interests, their specific features have been determined. Their independent social phenomenon has been emphasized.

It has been established that both legal interests and a subjective right are subject to legal protection in various branches of law, social and public life. The reason for it is that subjective rights and legal interests are subjects to legal protection.

It has been investigated that there is no universal definition for legal interests which resulted in various approaches to the understanding of this category. Some scholars rely on pre-legal nature of legal interests; the others argue that a legal interest is a permission provided by law to perform certain acts. There are scientists who identify legal interests with law.

The categories “interest” and “legal interest” are widely used not only by scholars but also by the national legislator in the Constitution of Ukraine, administrative, commercial, civil, family and criminal legislation. But there is no definition of legal interest provided for by law.

Keywords: interest, legal interests, subjective right, legal interest of an individual, legal category.

Постановка проблеми. В теорії права все більше уваги приділяється категорії «законний інтерес», яка є самостійним соціально-правовим явищем і, разом з суб'єктивним правом, є об'єктом правової охорони в різних галузях права і взагалі суспільного та державного життя. Справа у тому, що до об'єктів правової охорони

відносять, як суб'єктивні права та юридичні обов'язки, так і законні інтереси. В. Кучинський, з цього приводу, відмічає, що оскільки законні інтереси охороняються нарівні з правом відповідних суб'єктів, наука про право досліджує їх у співвідношенні [1, с. 68]. Важливе значення має проблема співвідношення законного

інтересу із суб'єктивним правом, пише *А. Екімов* [2, с. 82]. Але, на нашу думку, це окрема тема для дослідження загальних та відмінних рис «законного інтересу» та суб'єктивного права, критеріїв їх розмежування. Законний інтерес є самостійним поняттям, що впливає із змісту, понятійного апарату та його структурних елементів, місця у законодавстві, форм вираження та реалізації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Українська юридична наука характеризується відсутністю об'єктивного та комплексного теоретичного дослідження законних інтересів, як самостійного поняття в праві. Відповідна категорія розглядається в межах навчальних підручників та посібників з права *О.Ф. Скакун, С.В. Бобровник, Н.Н. Крестовської. Вагомий внесок у дослідження законного інтересу здійснили російські вчені, зокрема: А.В. Малько, М.С. Матейкович, С.В. Михайлов, Н.М. Коркунов, М.В. Першин, В.В. Субочев, Н.А. Шайкенов, Г.Ф. Шершеневич, А.И. Екімов, та інші.*

Невирішені раніше проблеми. З огляду на неоднозначне тлумачення законного інтересу у юридичній науці, ряд питань залишаються дискусійними і вимагають уточнень. Вони торкаються, перш за все, вихідної точки формування законних інтересів його природи.

Мета статті полягає в дослідженні та узагальненні різних поглядів науковців щодо природи, сутності та змісту законних інтересів.

Виклад основного матеріалу. Ще в працях давньоримських юристів при розмежуванні приватних і публічних відносин використовувалася категорія інтересу. З XVIII ст. феномен «інтересу» почав знаходити своє відображення у працях французьких матеріалістів – *Адріана Гельвеція, Поля Анрі Гольбаха та Дені Дідро*, які здійснили перші спроби пояснити суспільне життя через категорію інтересу. Наприклад, *К. Гельвецій* розглядав інтерес як основу діяльності людини, що «може забезпечити задоволення чи визволити нас від страждань» [3, с. 158]. Класики французької філософської думки XVIII ст. одностайно визначили інтерес як найважливішу «пружину» діяльності людини. При цьому великим здобутком цих учених було визначення основних видів інтересів: *приватного та*

суспільного, інтересу соціальних груп.

Інтереси формувалися паралельно із становленням людського суспільства. Одночасно з тим, як людина, з біологічної істоти перетворювалась на соціального суб'єкта, її потреби трансформувалися в інтереси, останні в процесі розвитку суспільних відносин набувають «соціального забарвлення». Так, наприклад, на думку *Н. Шайкенова*, основними причинами перетворення потреб на інтереси полягає у наступному: *по-перше*, перебування суб'єкта в людському суспільстві стало породжувати у нього певні потреби, які були відсутні на ранніх етапах соціального розвитку. Зростання продуктивних сил та ускладнення соціальних відносин і розмаїття соціальної структури суспільства, вплинули на формування у людини нових потреб особистості; *по-друге*, задоволення цілком природних за своєю суттю потреб в людському суспільстві з розвиненою соціальною структурою стає неможливим без вступу людини у конкретні суспільні відносини з іншими людьми [4, с. 17].

З вище наведеного можна зробити висновок, що вихідною точкою формування *системи інтересів* є суспільний розвиток, а разом із ним формування зв'язків і відносин між суб'єктами суспільних відносин та різними соціальними групами. Інтерес – це суспільне відношення змістом якого виступає потреба суб'єкта, яка має соціальний характер і яка виражається у усвідомленні та реалізації цілей.

Значно пізніше у науковій літературі з'явилися спроби розглянути категорію інтересу крізь призму закону та формування законного інтересу як комплексного політико-правового явища, що характеризується неухильним дотриманням чинного законодавства суб'єктами.

Дореволюційній юридичній науці категорії інтересу, зокрема визначення його ролі в праві, значну увагу приділяли німецькі та російські правознавці. Так, *Р. Фон Ієрінг* [5, с. 268] – засновник теорії інтересу в праві та російські вчені правники *Г. Шершеневич* [6, с. 293] – один з перших вчених-юристів використав термін «законний інтерес», зазначили, що «члени одного суспільства виробили в собі звичку відстоювати всіма законними засобами свої права, повставати проти найменшого порушення їх законних інтересів ...» та *А. Венедиктов* – дійшов висновку, що інтерес становить сутність

суб'єктивного права, як провідний елемент останнього, суб'єктивне ж право здійснюється суб'єктом «своєю владою і у власному інтересі» [7, с. 37-38].

Добу Радянського Союзу дослідження проблем інтересу у правовому вимірі майже не проводились. Це пояснювалося тим фактом, що в усіх сферах суспільного життя домінував єдиний інтерес – державний. Всі інші інтереси розглядалися як такі, що йому підпорядковані і його забезпечують.

Методологічним проривом у становленні загальнотеоретичної категорії «законний інтерес» стали праці російських учених А.І. Екімова, Н.В. Вітрука, Н.І. Матузова, А.В. Малько, Г.В. Мальцева, Н.А. Шайкенова, В.В. Субочева та інших.

Проте, у теорії права залишається відсутнє єдине поняття законних інтересів, в наслідок чого сформувалися різні підходи щодо розуміння змісту цієї категорії.

Одні науковці наполягають на *доправовій природі законних інтересів* і зазначають, що законні інтереси – це морально-правові прагнення індивіда, тобто явище, яке виникає перед правом [8]; законні інтереси – правові можливості, які існують поряд із суб'єктивними правами, але на відміну від них не мають чіткого виразу в законі [9]; законні інтереси – це категорія поза правова або доправова, і закріплюється вона не тільки у конкретних правових приписах, але і у загальних принципах права ..., інтерес передує правам і обов'язкам незалежно від того, знаходить він чи ні, пряме закріплення в законодавстві або просто належить правовому захисту з боку держави [10]. В. Князєв, наголошує на тому, що законні інтереси, які прямо не закріплені в юридичних правах і обов'язках, але впливають із них, навряд чи доцільно виділяти як самостійний елемент правового статусу особи. Інтерес передує правам і обов'язкам, незалежно від того, чи дістає він пряме закріплення у законодавстві, чи просто підлягає правовому захисту з боку держави. Це категорія не правова [11, с.29].

Інші дослідники наполягають і доводять, що *законний інтерес є юридично закріпленим дозволом вчинення певних дій* [12]. В. Субочев розуміє законний інтерес, як прагнення користуватися окремим соціальним благом і в деяких випадках звертатися за захистом до

компетентних органів з метою задоволення власних інтересів, що не суперечать нормам права, які певною мірою гарантуються державою у вигляді юридичних дозволів, відображених в об'єктивному праві ... [13, с.4]. А. Малько вважає, що «законний інтерес» – відображений у об'єктивному праві або той, що впливає з його загального змісту і певною мірою гарантований державою, простий юридичний дозвіл, який виражається у прагненні суб'єкта до користування конкретним соціальним благом, також в деяких випадках звернення за захистом до компетентних органів з метою задоволення своїх потреб, які не суперечать суспільним [14, с.340].

Наступні дослідження фахівців у сфері права сформували *третій науковий підхід, який полягає у тотожності прав та законних інтересів*. У будь-якому разі об'єктом правового захисту виступають суб'єктивні права та немає різниці, як буде названо в тексті законів засіб правового захисту – право або законний інтерес. Так чи інакше, мова йде про суб'єктивне право [15]; інтерес – явище суспільне, яке представляє собою єдність об'єктивного і суб'єктивного, оскільки, з одного боку, він має матеріальну основу, а з іншого боку – тією або іншою мірою, відображається у свідомості й формується в ній у вигляді визначених цілей [16]; право існує, оскільки існує боротьба інтересів; основним завданням права є розподіл різноманітних інтересів людини, які стикаються між собою [17].

У науковій юридичній літературі можна зустріти й інші підходи до розуміння законних інтересів. М. Мікуліна, визначає *законний інтерес* як поведінку суб'єкта правовідносин на свій розсуд, не порушуючи межі дозволеного. Законні інтереси є формою реалізації спрямувань учасників правовідносин у сфері приватного та публічного права [18, с.26].

На думку С. Бобровник, *законні інтереси особи* – це юридично значимі претензії на соціальні блага, які не охоплюються змістом прав і свобод. Вони захищаються державою та законом у такому ж обсязі, як права та свободи, хоча, на відміну від них, зміст законного інтересу чітко не визначений законодавцем. Це пов'язується з неможливістю за допомогою правових норм передбачити абсолютно всі життєві обставини та детально регламентувати всі можливі бажання суб'єктів, що можуть

виникати в майбутньому. На практиці, в процесі визначення та захисту законних інтересів, як правило, застосовують аналогію права та закону, або ж поширювальне тлумачення норм [19, с.80].

На сьогоднішньому етапі розвитку суспільства і держави поняття «законний інтерес» широко використовується не лише науковцями, а й національним законодавцем. Категорії «інтересу» та «законного інтересу» використовуються в Конституції України, адміністративному, господарському, цивільному, сімейному та кримінальному законодавстві, відповідних процесуальних кодексах та Законах України «Про міліцію», «Про прокуратуру», «Про судоустрій і статус суддів», «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та інших нормативно-правових актах. Поняття «законний інтерес» можна зустріти у Основних Законах Італії, Швейцарії, Болгарії та Румунії, в ряді конституцій країн СНД (Арменії, Киргизстану, Туркменістану, Узбекистану, Білорусії, Російській Федерації).

Проте, нормативного закріплення визначення законного інтересу законодавець уникає. Поруч з тим у п.1 резолютивної частини Рішення Конституційного Суду України від 1 грудня 2004 р. за № 18-рп/2004 у справі щодо офіційного тлумачення положень ч.1 ст. 4 ЦПК України, встановив - «охоронюваний законом інтерес», що вживається у ч.1 ст. 4 ЦПК та інших законах України у логічно-смысловому зв'язку з поняттям права, треба розуміти як прагнення до користування конкретними матеріальним та/або нематеріальним благом; як зумовлений загальним змістом об'єктивного і прямо не опосередкований у суб'єктивному праві простий легітимний дозвіл; є самостійним об'єктом судового захисту та інших засобів правової охорони з метою задоволення індивідуальних і колективних потреб, які не суперечать Конституції і законам України, суспільним інтересам, справедливості, добросовісності, розумності та іншим загально-правовим засадам [20].

Формуючи своє уявлення про законні інтереси, цілком погоджуємося із науковою позицією І. Личенко, який зазначає, що недоцільно визначати зміст «законного інтересу», як дозвіл чи прагнення. В процесі

формування законного інтересу, прагнення чи потреба проходять процес усвідомлення, аналітичної обробки та психологічної оцінки з боку особи. Тому саме прагнення не може пояснювати зміст законного інтересу та сприйматися як тотожне йому поняття. Законний інтерес також не є і дозволом, оскільки джерелом його виникнення є не лише воля держави, але й особисті прагнення суб'єкта чи потреби територіальної громади, що існують об'єктивно, пов'язані з самою природою людини, а їх захист в окремих випадках може проявлятися у вигляді самозахисту. Тобто державний дозвіл для таких інтересів не є первинним. Вони забезпечуються державою та набувають юридичного значення лише у випадку значимості для особи та суспільства [21, с.146].

Як бачимо, поняття «законний інтерес» застосовується і в Основному Законі та інших нормативних актах України, і національному законодавстві інших країн та міжнародно-правових документах. В умовах становлення державності на засадах правової держави, законний інтерес, як правова категорія і гарантований державою дозвіл повинен отримати свій розвиток і захист, оскільки він спрямований на забезпечення реалізації прав і свобод людини та громадянина. Законні інтереси продовжують місію права – регулювати суспільні відносини, але на іншому якісно особливому рівні злиття з мотиваційними потребами суб'єктів правовідносин в рамках діючих правових приписів. Законні інтереси дозволяють праву найбільш адекватним способом пристосуватися до потреб і вимог усіх і кожного, ефективно балансувати між інтересами особи і суспільства, держави і окремих соціальних груп, і навпаки. Законні інтереси – це підґрунтя для свободи дій в рамках вже діючих позитивних установок.

Список використаних джерел:

1. Кучинский В. А. Законные интересы личности: от Конституции к правореализующей деятельности / В. А. Кучинский // Теоретические вопросы реализации Конституции СССР. – М., 1987. – С. 84-88.
2. Экимов А. И. Интересы и право в социалистическом обществе / А. И. Экимов. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1984. – 134 с.
3. Гельвеций К. А. Сочинения : в 3-х т. / К. А. Гельвеций. – М. : Мысль, 1974. – Т.2. – 685 с.
4. Шайкенов Н. А. Правовое обеспечение интересов личности / Н. А. Шайкенов. – Свердловск : Изд-во Урал. ун-та, 1990. – 200 с.
5. Иеринг Р. Ф. Интерес и право : пер. с нем. в 2-х кн. / Р. Ф. Иеринг. – Ярославль, 1880. – Кн.1. – 309 с.
6. Шершеневич Г. Ф. Общая теория права. Философия права / Г. Ф. Шершеневич. – М. : Издание Бр. Башмаковых, 1910. – Том 1. : Часть теоретическая. Выпуск 1-4. – 839 с.
7. Венедиктов А. В. Государственная социалистическая собственность / А. В. Венедиктов. – М.–Л. : Изд-во АН СССР, 1948. – 834 с.
8. Права человека: Итоги века, тенденции, перспективы / [Бринчук М. М., Васильева М. И., Васильева Т. А. и др.]; рук. авт. кол. и отв. ред. Е. А. Лукашева. – М. : Норма, 2002. – 448 с.
9. Матузов Н. И. Правовая система и личность / Н. И. Матузов. – Саратов : Изд-во Саратовского ун-та, 1987. – 294 с.
10. Патюлин В. А. Государство и личность в СССР / В. А. Патюлин. – М. : Наука, 1974. – 246 с.
11. Князев В. Поняття та елементи конституційно-правового статусу людини і громадянина / В. Князев // Право України. – 1998. – № 12. – С. 28-32.
12. Малько А. В. Законные интересы как правовая категория / А. В. Малько, В. В. Субочев. – СПб : Изд-во Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2004. – 359 с.
13. Субочев В. В. Законные интересы / В. В. Субочев ; под ред. А. В. Малько. – М. : Норма, 2008. – 496 с.
14. Малько А. В. Проблемы теории государства и права : учебное пособие / А. В. Малько. – М. : Проект, 1999. – 448 с.
15. Михайлов С. В. Категория интереса в российском гражданском праве / С. В. Михайлов– М. : Статут, 2002. – 205 с.
16. Нестеров В. Г. Об соотношении общественных и личных интересов при социализме / В. Г. Нестеров // Ученые записки ВПИ при КПСС. – 1959. – Вып.1. – С. 74-79.
17. Коркунов Н. М. Лекции по общей теории права / Н. М. Коркунов. – 8-е изд. – СПб : Н. К. Мартынов, 1908. – 318 с.
18. Мікуліна М. Законні інтереси та суб'єктивні права: потенціал можливостей / М. Мікуліна // Підприємство, господарство і право. – 2010. – № 3. – С. 25-26.
19. Теорія держави і права. Академічний курс : підручник / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. – 2-е вид., перероб. і допов. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 688 с.
20. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення окремих положень ч.1 ст.4 ЦПК України (справа про охоронюваний законом інтерес) від 1 грудня 2004 р. № 18-рп/2004 // Урядовий кур'єр від 15 грудня 2004. – № 239.
21. Личенко І. О. Категоріальний аналіз поняття законних інтересів громадян у сфері власності / І. О. Личенко // Митна справа. – 2011. – № 1 (73), ч. 2. – С. 145-147.

References

1. V. A. Kuchynskii, Legal Interests of a Person: from the Constitution to Implementing Activities / V. A. Kuchynskii // Theoretical Issues of Implementation of the Constitution of the USSR. – M., 1987. – Pp. 84-88.
2. A. I. Ekimov, Interests and Law in Socialist Society / A. I. Ekimov. – L. : Publishing House of Leningrad State University, 1984. – 134 p.
3. K. A. Gelvetskii, Works : in 3 vol. / K. A. Gelvetskii. – M. : Mysl, 1974. – Vol. 2. – 685 p.
4. N. A. Shaikenov, Legal Ensuring of Personal Interests / N. A. Shaikenov. – Sverdlovsk : Publishing House of Ural University, 1990. – 200 p.
5. R. F. Jhering, Interest and Law : transl. from German in 2 books / R. F. Jhering. – Yaroslavl, 1880. – Book 1. – 309 p.
6. G. F. Shershenevich, General Theory of Law. Philosophy of Law / G. F. Shershenevich. – M. : Publishing House of Brothers Bashmakovs, 1910. – Vol. 1 : Theoretical Part. Issue 1-4. – 839 p.
7. A. V. Venediktov, State Socialistic Property / A. V. Venediktov. – M.-L. : Publishing House of the Academy of Sciences of the USSR, 1948. – 834 p.
8. Human Rights: Conclusions of the Century, Tendencies, Future / [M. M. Brinchuk, M. I. Vasilieva, T. A. Vasilieva and others]; writ. team and ed. in chief E. A. Lukashev. – M. : Norma, 2002. – 448 p.
9. N. I. Matuzov, Legal System and a Person / N. I. Matuzov. – Saratov : Publishing House of Saratov University, 1987. – 294 p.
10. V. A. Patiulin, State and Person in the USSR / V. A. Patiulin. – M. : Nauka, 1974. – 246 p.
11. V. Kniazev, Definition and Elements of the Constitutional Status of the Human and Citizen / V. Kniazev // Pravo Ukrainy (Law of Ukraine). – 1998. – No. 12. – Pp. 28-32.
12. A. V. Malko, Legal Interests as a Legal Category / A. V. Malko, V. V. Subochev. – Saint Petersburg : Publishing House of R. Aslanov “Yuridicheskii Tsentr Press,” 2004. – 359 p.
13. V. V. Subochev, Legal Interests / V. V. Subochev ; ed. A. V. Malko. – M. : Norma, 2008. – 496 p.
14. A. V. Malko, Issues of Theory of State and Law : tutorial / A. V. Malko. – M. : Proekt, 1999. – 448 p.
15. S. V. Mikhailov, The Category of Interest in the Russian Civil Law / S. V. Mikhailov. – M. : Statut, 2002. – 205 p.
16. V. G. Nesterov On Correlation between Public and Private Interests during Socialism / V. G. Nesterov // Uchenye zapiski VPSH pri KPSS. – 1959. – Issue 1. – Pp. 74-79.
17. N. M. Korkunov, Lectures on the General Theory of Law / N. M. Korkunov. – 8th ed. – Saint Petersburg : N. K. Martynov, 1908. – 318 p.
18. M. Mikulina, Legal Interests and Subjective Rights: Opportunities / M. Mikulina // Pidpryemnytstvo, gospodarstvo i pravo (Entrepreneurship, Economic Management and Law). – 2010. – No. 3. – Pp. 25-26.
19. Theory of State and Law. Academic Course : textbook / under the editorhip of O. V. Zaichuk, N. M. Onishchenko. – 2nd ed. enlarged and revised. – K. : Yurinkom Inter, 2008. – 688 p.
20. Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case upon the constitutional appeal of 50 people’s deputies of Ukraine on Interpretation of Certain Provisions of p. 1 of Art. 4 of the Civil Procedure Code of Ukraine (Case Regarding the Interest Protected by Law) of December 1, 2004 No. 18-rp/2004 // Uriadovyi kurier (Governmental Courier) of December 15, 2004. – No. 239.
21. I. O. Lychenko, Category Analysis of the Definition of the Citizens’ Legal Interests Regarding Property / I. O. Lychenko // Mytna sprava (Custom Case). – 2001. – No. 1 (73), p. 2. – Pp. 145-147.